

## Ez volt az élet

### Negyedik rész

Az 1960-as évek második felében hoztam meg életem legostobább politikai döntését. Mindig érdekeltek a közügyek és a magyarság sorsa. Sokat beszélgettem erről a Dunaújvárosban élő Barsi Dénes íróval. Szomorú egyetértéssel vetük tudomásul: belátható időn belül nincs remény arra, hogy hazánk kiszabaduljon a szovjet hódoltság alól. Mit lehet itt tenni? Akkor kezdtek teret nyerni a pártvezetésben az új mechanizmusként emlegetett gazdasági reformokat kidolgozó politikusok és gazdasági szakemberek. Reménykedni kezdtünk, ha megvalósulnak az említett gazdasági reformok, talán maguk után vonják a politikai reformokat is. Csak legyenek, akik megvalósítják. Dénes bácsi is azt hajtogatta, hogy a magyar érzésű embereknek be kellene lépniük a pártba, hogy mentse, ami menthető. Nekem is hasonló naiv gondolatok jártak a fejemben, s 1967 elején jelentkeztem a pártba. Ezután jöttek a meglepetések: Nem kaptam választ. Érdeklődni kezdtem, s kiderült, hogy ez a helyi elvtársaknak nagyon rossz véleményének a következménye. A különböző helyeken elmondott bíráló megjegyzéseim alapján ugyanis nem tartottak alkalmasnak a párttagságra. Erre én elkezdtem fellebbezni, még a megyei első titkárnak is írtam, hogy eljutott-e hozzá, nem tudom. A helyzet azért is furcsa, mert a karrierizmusból jelentkezők mellett abban az időben a párttisztviselők szemelték ki párttagságra azokat a politika iránt nem érdeklődő, de munkájukat hozzáértően végző, így a munkatársaik által is becsült embereket, akikről fel lehetett tételezni, hogy párttagságuk után sem avatkoznak a politikába, így gond nem lesz velük, viszont jó, ha növelik a párttagok számát, s egyben a párt vonzerejét is. Így az is előfordult, hogy a politika iránt nem érdeklődő, esetleg templomba járó, de értékes, megbízható emberek, akiknek eszük ágában sem volt belépni, bekerültek a pártba, mert a belépési ajánlatra nemet mondani kockázatos volt. Velük ellentétben én viszont önként jelentkeztem, de nem akartak felvenni. Azonban addig bolygattam újra és újra az ügyet, hogy 1968-ban felvettek, de ekkor már semmi értelme nem volt, mert az augusztusi prágai szovjet katonai beavatkozás

SALAMON KONRÁD (1941) történész, az MTA doktora.

után lehetlenné vált a romantikus ábránd, hogy belülről talán sikerülhet valamit javítani.

Mivel az 1968 tavaszára kiírt egyetemi doktori szigorlatomon kötelező volt a marxizmus-leninizmus egyik szaktárgyából is vizsgázni, s én a tudományos szocializmust (tudszoc) választottam, amely nagyrészt a „munkásosztály” érdekeire hivatkozó kommunista pártok hatalomra jutásának a történetét tárgyalta, tehát részben történelem volt. Doktorálásom után felvetődött az ELTE bölcsészkarának tudszoc tanszékén, hogy lenne-e kedvem náluk tanítani. Akkor erre – miután Dunaújvárosban nemrég kaptunk lakást, s az ottani főiskolán is óradó lettem – nemet mondtam, de a helyi vezetőkkel való kapcsolatom egyre rosszabbá válása következtében az 1971-ben érkező újabb megkeresésre igennel válaszoltam. A felsőoktatási intézmények száma ugyanis megnövekedett, továbbá a „marxizmus-leninizmus” oktatásának óraszámja is, tehát a korábbinál több oktatóra volt szükség. Így 1971 szeptemberében az ELTE bölcsészkarán kezdtem tanítani, de két hónap múltán – hallgatói feljelentésekre hivatkozva – a tanszék vezetőjének, Mód Aladárnak a kezdeményezésére felmondtak.

Mivel én már 1956 előtt is a Szabad Európa Rádió hallgatója voltam, óráim során nem ritkán e rádió híreinek, hírmagyarázatainak és sajtószemléinek az alapján beszéltem pl. a „szocializmus és kapitalizmus világméretű küzdelméről”, s 1956-ról szólva sem hallotta tőlem senki az „ellenforradalom” kifejezést. Az óráimon résztvevők többsége meglepődött, sőt egy lelkes ifjú hölgy még számon is kérte, hogy ő a szocializmusba vetett hitének megerősítését várta tőlem, s ezzel szemben én még jobban elbizonytalanítottam. Ez nem lepett meg, mert az első órám on arról beszéltem, hogy ez a tantárgy jelentős részben nem a mai politikai kérdésekre ad választ, hanem a múlt tapasztalataiból vonja le a következtetéseket. Majd viccelődve hozzátettem: Erre azt mondhatják ugyan, hogy eső után köpönyeg, de ne feledjék, annak is van annyi haszna, hogy legalább meg lehet benne törülközni. S az már nem is meglepő, hogy ezt a hallgatók közül többen is úgy egyszerűsítették tovább: a tanár azt mondta, hogy a tudszoc nem más, mint eső után köpönyeg. Végül is megértették, amit mondtam. Nem véletlen tehát, hogy a lelkes elkötelezettek viszont felháborodtak. A bölcsészkarai KISZ-vezetés tanulmányi felelőse – aki szintén az egyik általam tanított csoportba járt – a kari tanács 1971. dec. 2-ai ülésén – tanársegédi kinevezéssel kapcsolatban – a következőket mondta: „Salamon Konrád oktatói feladatait kellőképpen ellátni nem tudja. Úgy áll hozzá a tantárgyhoz és a szemináriumokhoz, mint egy munkához. A tantárggyal szemben eléggé cinikus, flegma magatartást tanúsít, ami végül is oda vezet, hogy az egész szemináriumnak ilyen lesz a hangulata, és a szeminárium arra korlátozódik, hogy ellenőrzi, hogy elolvasták-e a hallgatók a cikkeket...”, értsd: a kötelező irodalmat. A lelkes KISZ-tag joggal tette szavá lelkesedésem hiányát, de ennek a szerencsétlen tantárgynak a kényszerű tanítása részemről csak „favágás” lehetett, amihez valóban „úgy álltam hozzá”, mint egy nemszeretem munkához. Tehát az a megállapítása is megfelelt a tényeknek, hogy a tantárggyal kapcsolatban

flegma és cinikus vagyok. Ez ugyan tanár kollégáimat nem készítette ellen-szavazatra, de ami elgondolkodtató: a hallgatók egyhangúlag a kinevezésem ellen szavaztak, s ezt a későbbiek során fel lehetett ellenem használni.

A részben a Szabad Európa Rádió alapuló politikai tájékozódásom kedves családi emléke, hogy az 1970-es évek közepén egy alkalommal csepeli lakásunk íróasztalánál ülve azt hallottam a nyitott ablakon át, hogy az udvaron játszó, akkor 5 év körüli lányom hangosan sorolja a 19, 25, 31, 41 és 49-es számokat, a Szabad Európa Rádió hullámsávjait. Okos kislány – gondolhattam volna mint büszke apa – milyen pontosan megtanulta, igaz hallhatja eleget. Biztos, ami biztos: gyorsan kisiettem, és megkérdeztem, mit csináltak? Válasz: rádióbemondósdót játszunk. A jelenet alatt a velünk szemben lakó fiatal csepeli munkás, lányaim játszótársának édesapja is kilépett az udvarra, és nevetve csak ennyit mondott: Maga is ezt hallgatja?

Nincs is olyan nagy baj – gondoltam.

Visszatérve a hallgatói feljelentések kiváltotta helyzetre: Mód Aladár tanszékvezető külön is megharagudott rám. Ő ugyanis a *Valóság* című folyóiratban ekkor vádolta meg történelemhamisítással Jancsó Miklóst *Égi bárány* című filmje miatt, s erről az írásáról megkérdezte a tanszék oktatóinak véleményét is. Az értekezlet résztvevői általában egyetértésüket fejezték ki, én azonban szóvá tettem, hogy egy művészeti alkotás kapcsán túlzás a történelemhamisítás vádját felvetni, hozzátéve: ez inkább egyes történészek esetében lehet indokolt. A tanszékvezetőt úgy felháborította a hozzászólásom, hogy visszavonta a kinevezésemről pár napja benyújtott előterjesztését, de ravasz módon az utólag megismert hallgatói bírálatokra hivatkozott. Szerződéses alkalmazásom tehát november 1-jével véget ért. Azt azonban a „szocialista humanizmus” hangoztatása közben kissé furcsának tartották volna, hogy állás nélkül maradjak, a tanévet tehát – szerződés hosszabbítással – végigcsinálhattam. Sőt, az oktatóhiány miatt a pályáról sem tanácsoltak el, így a következő, 1972-es tanévtől a gödöllői agráregyetemen kaptam állást, ahol hat éven át, 1978 nyaráig tanítottam. Ez úgy volt számomra elviselhető, hogy óráimon a jövő agrárértelmiségnek irodalomról, történelemről, művészetekről beszéltem, ami remélhetőleg nagyobb hasznukra volt, mint a tudszoc. Így az is előfordult, hogy egy akkor megjelent és az 1960–70-es évekről szóló, nagy visszhangot keltett regényt szeminárium témaként vitattunk meg. E kérdésekről tehát több szó esett, mint a tantárgyról.

A feljelentések azonban itt is folytatódtak, annál is inkább, mert az egyik hozzám beosztott tanulócsoportban akadt egy hallgató, aki beszervezett III/III-as ügynök volt, és 1975 februárjában, az első óráim után „Ádám” fedőnéven jelentett. Mivel sajnos fiatalon meghalt, polgári nevét is közölhetem: Ábrahám Csaba. Tartótisztjének értékelése szerint: „A jelentés érdekes... izgatás gyanújára utal”, mert az oktató „az általa előadott tananyagba saját ellenséges tartalmú magyarázatait, nézeteit is belefűzi”. Nem akármilyen vélemény, én a helyükben talán el is bocsátottam volna magamat, de nem így történt.

Csupán a minisztérium marxizmus-leninizmus főosztályvezetőjének elnökletével összeült bizottság előtt kellett számot adnom viselt dolgaimról. Szerencsémre a főosztályvezető a tanszékvezetőnél és a párttitkárnál megértőbb volt, így nem rúgtak ki.

Az egyetemi oktatói álláshoz – még ha az tudszoc is – azért ragaszkodtam, mert ez biztosította a kutatómunkára fordítható legtöbb szabadidőt. Az akkor egyetlen fővárosi történelem tanszéken ugyanis nem volt hely, tudszoc tanszék viszont – a főváros egyetemén és főiskoláin – tucatnyi akadt, és oktatót keresett. Általában heti két alkalommal kellett az egyetemre bemenni, így a hét többi napját tudományos munkámra fordíthattam. 1971-ben határoztam el, hogy kandidátusi értekezésemnek a Márciusi Front történetét írom meg. Felhíborítónak tartottam ugyanis, hogy a népi-falukutató mozgalomról valótlanságok, rágalmak sorát terjesztik a kommunista tollforgatók, s mindenkinek „szentírásként” kell tekinteni a párt népi írókról közzétett 1958-as állásfoglalására. Én a népi írókkal már gimnazista koromban is foglalkoztam. Első nagy irodalmi élményem ugyanis Szabó Dezső volt. Falumban, Zalaszentmihályon élt egy idős tanító, Hontvári Gyula, igazi „lámpás”, akit Szabó Dezső a sümegi gimnáziumban tanított. Az 1950-es évek közepén ő hívta fel a figyelmemet az elhallgatott íróra. 1957-ben jelent meg Szabó Dezső írásaiból egy rövid válogatás *Feltámadás Makucskán* címmel, amit azonnal megvettem, majd az egykori tanítvány javaslatára elolvastam *Az elsodort falu* című regényét is, amit egy ismerősöm kért valakitől kölcsön a számomra. A volt tanítvány ugyanis nem tudta kölcsönözni, mert az ötvenes évek terrorja idején még őrizni sem merte a Szabó Dezső-köteteket, s egy papírgyűjtő akció idején elvitette azokat a MÉH-telepre. Nagyobb szerencsém volt a *Segítség* című háromkötetes regénnyel, amit az egyik gimnáziumi osztálytársamtól sikerült jutányos áron megszereznem. Ebben arról olvastam épp az 1959-es tévészerzés időszakában, hogy a magyar parasztnak és a magyar géniusznak nincs hazája, annak ellenére, hogy mindent ők adnak az országnak. Szabó Dezső megállapítása sajnos időtállóan bizonyult, így az olvasmány a családom téeszbe kényszerítésének és a parasztság újabb gyötrésének idején különösen nagy hatással volt rám, bizonyítva, hogy az egymást váltó politikai rendszerek képtelenek a nemzet több mint felét kitevő parasztság számára egy élhető jövőt biztosítani, azaz a nemzet megmaradását, felemelkedését megalapozni.

Visszatérve az egyetemi oktatáshoz, a tudományos munka minden időmet kitöltötte. Külön szerencsémnek tartom, hogy az anyaggyűjtés során megismerkedhettem a népi mozgalom még élő résztvevőivel: Bibó Istvánnal, Féja Gézával és Illyés Gyulával. Ugyancsak sokat segítettek: Fitos Vilmos, Hartyányi István, Kelemen Sándor és Kristó Nagy István, akik, mint a mozgalom résztvevői és lapszerkesztői nagyon sok mindenre felhívták a figyelmemet, ahogy a Magyar Közösség nevű titkos társaság két fontos személyisége Arany Bálint és Sziójgyártó László is. Más oldalról ismertették meg velem a történeteket az egykori budapesti és debreceni Egyetemi Körökben tevékenykedők közül Donáth Ferenc,

Pollner György, Porga Lajos, Tettamanti Károly, Újhelyi Szilárd, Vásárhelyi Miklós és mások. Azt csak később tudtam meg, hogy közöttük is volt szervezett ügynök, s rólam is jelentett, pl., hogy a tanácsköztársaság történetét lebecsülően tanítom. Igazat írt, mert erről én valóban beszélgettem az egyik idős volt szerkesztővel, aki – meglepetésemre – nem értett velem egyet.

Az anyaggyűjtés után hozzá tudtam fogni a népi-falukutató mozgalom történetének megírásához, első lépésként a kezdetektől a Márciusi Front 1938-as felbomlásáig tartó időszakhoz. Ennek során – a már említetteken kívül – foglalkoztam Németh László szellemi alapvetésével, valamint Darvas József, Erdei Ferenc, Kovács Imre, Szabó Zoltán és mások falukutató tevékenységével, illetve kinek-kinek a Márciusi Frontban való részvételével. A későbbiekben egy-két ismerősöm révén kapcsolatba kerültem a népi mozgalom külföldre kényszerült néhány résztvevőjével: Boros Lajossal, a parasztkollégium létrehozójával, Gombos Gyulával, a *Magyar Út* szerkesztőjével, Püski Sándorral, a népiek könyvkiadójával, valamint Vatai László esztétával, a máig legjobb Ady-monográfia, *Az Isten szörnyetege* szerzőjével. Velük azonban ekkor még csak az itthon élő ismerőseik révén lehetett némi kapcsolatom, akik kérdéseimet közvetítették. Nem sokkal később Püski Sándorral, illetve Boros Lajossal magyarországi látogatásaik alkalmával találkozhattam is.

1977-re elkészültem az 500 gépelt oldalnyi monográfiámmal, amelynek témáját az MTA Tudományos Minősítő Bizottsága elfogadta. Közben letettem a szükséges kandidátusi vizsgákat a Tudományos Minősítő Bizottság pedig az elkészült disszertációmot kiadta két opponensnek, akiknek feladatuk volt, hogy az 1978 májusára kitűzött nyilvános védésen munkámat értékeljék és nyilatkozzanak arról, hogy számomra javasolják-e a tudományok kandidátusa fokozat megadását. A két bíráló – K. Nagy Magda irodalomtörténész és Juhász Gyula történész – elismerően nyilatkozott munkámról, és azt elfogadásra javasolta. A héttagú kandidátusi vizsgabizottság egyik „párttörténész” tagja, Pintér István azonban – a vita napján, annak megkezdése előtt, a vizsgabizottság szokásos zárt ülésén – akadékoskodni kezdett, azt javasolva, hogy a minden szükséges előzetes eljárásnak megfelelt, tehát a mindenki által elfogadott és támogatott disszertációm vitáját ne rendezzék meg, mert annak a szellemisége nem megfelelő. Javaslatával egyetértett a bizottság másik párttörténész tagja, Sipos Péter is. Én valóban másként írtam a népi írók mozgalmáról, mint a párttörténészek, mert úgy gondoltam, hogy a kommunista politika által megszabottaktól eltérően, a tényeket bemutatva kell megírni a népi mozgalom történetét, s ezzel a tudományos közélet, így a vizsgabizottság többsége is egyetértett. A védést tehát nem sikerült megakadályozni, így a nekem okozott kellemetlenségeken kívül más következménye nem lett ezen „elvtársi történészek” akadékoskodásának sem, akik végül is – a többiekkel együtt – igennel szavaztak a kandidátusi fokozat megadását illetően. Ez pedig azért történt így, mert a bizottság engem támogató elnöke – Balogh Sándor professzor – a közeljövőben Pintér István védendő nagydoktori értekezésének egyik bírálója volt. Pintér így tarthatott

attól, hogy „nem” szavazata esetén majd ő is kap egy „nem” szavazatot. Mind-ebből következően az én védésem kialakult nagyon éles vita ellenére – amit rajtam kívül mindenki élvezett – ellenszavazat nélkül, hét igen szavazattal fogadták el a disszertációm. (A százalékos értékelést később vezették be.) Jó emlékezni arra is, hogy ebben a vitában az említetteken kívül Czine Mihály és Huszár Tibor – ugyancsak a vizsgabizottság tagjai – milyen határozottan érveltek dolgozatom értékei mellett.

Sikeres kandidátusi védésem idején még egy nagy öröm ért: abbahagyhatam végre a tudszoc oktatást, miután 1978 nyarán sikerült áthelyeztetnem magam a szerveződőben levő tanárképző főiskolára 20. századi magyar és egyetemes történelmet tanítani. Eperjessy Géza a történelem tanszék vezetője egy nagyon jó közösséget hozott létre, s mindenekelőtt neki köszönhetem, hogy megszabadultam addigi lélekromboló munkámtól. Az általam összeállított tananyag foglalkozott az első világháború utáni időszak legfontosabb eseményeivel, igyekezve elhalványítani a bolsevizmus és a szovjet rendszer kötelező felértékelését. Előadásaimon volt, aki még fennakadt azon a kijelentésem, hogy mint minden egykori birodalom, illetve rendszer, a szovjet is meg fog bukni. Időpontot ugyan nem mondtam, a meglepett háborgókat pedig „viccelődve” azzal nyugtattam, hogy a régi birodalmak is hosszú idő után buktak meg, ugyanakkor soha nem felejtettem el megemlíteni George Orwell 1984 című könyvét, kerülő módon és félremagyarázón azt érzékeltetve, hogy lám egyesek milyen közelinek képzelnek egy nagy változást. Arra is felhívtam a hallgatók figyelmét, hogy sok magánkiadású könyv (szamizdat) jelenik meg, amelyek nagyon fontos kérdésekkel foglalkoznak. Az érdeklődőkkel néha nálam vagy valamelyikük lakásán gyűltünk össze ezen kiadványok tanulmányozására. Egy alkalommal ez azért vált kínossá, mert a hallgató édesanyja elkötelezett híve volt a bukófélben levő rendszernek, és váratlanul szembesült a mi összegyövedünk lényegével.

Tudományos munkámat folytatva hozzákezdtem a népi mozgalom 1938–1944 közti történetének a megírásához. 1983-ban – a legendássá vált 1943-as szárszói találkozó negyvenedik évfordulóján – a *Forrás* című folyóirat megjelentette készülő monográfiámnak azt a fejezetét, amely felmutatta a marxista-leninisták által sokat bírált szárszói tanácskozás valóságos jelentőségét és értékeit. A tanulmány nagy vihart kavart, s az 1983. augusztus 24-ei országos főszerkesztői értekezleteken is nagy fölhördülést váltott ki. Petrik Béla tanulmánya szerint Aczél György az MSZMP KB titkára és Köpeczi Béla művelődési miniszter marasztalt el a tanulmányommal együtt. Aczél többször is visszatért arra, hogy amit írtam, az történelemhamisítás, s az ő véleménye mint „legfelsőbb” állásfoglalás az egész sajtón áthullámozott.

Az *Élet és Irodalomban* az akkori korszak egyik vezető történésze, Ránki György bírált meg, azt kifogásolva, hogy megszépítettem Németh László egykori tévedéseit. „Micsoda történeti leegyszerűsítés kell ahhoz, mennyi történeti eseményről, fordulatról kell megfedkezni, hogy a szerző hőségét, Németh László

1943-as állásfoglalását mindenben igazolhassa. Micsoda provinciális szemlélet kell ahhoz, hogy az 50-es években Németh bosszú-konceptiójának igazolását lássuk...” Ránki tehát csak részben értette meg, amit írtam, de ez is felháborította. Én ugyanis nem állítottam, hogy az ötvenes évek a zsidók bosszúja korábbi üldöztetésükért. Írásom mindenekelőtt azt hangsúlyozta, hogy Németh László a szocialisták által „tudományosnak hitt közhelyek tarthatatlanságára figyelmeztetett, ’megzavarva’ ezzel a világot addig egyszerűnek és kereknek látókat”, azokat tehát, akik vakon hittek a szocialista eszme igazában és diadalában.

Darvasi István főszerkesztő saját lapjában, a *Magyar Hírlapban* azt kifogásolta, hogy tanulmányomban „nemcsak az a meghökkentő, hogy Szárszó negyvenedik évfordulóján Németh László nézeteit ismerteti *egyértelműleg*. Az olvasót az döbbeneti meg és háborítja fel, amit e nézetekről 1983-ban gondol és ír. Meg az, hogy ez a gondolatmenet szerkesztői jóváhagyással nyomtatásban megjelenhetett.” Darvasi tehát nemcsak bírált, de szinte fel is jelentett a folyóirat szerkesztőivel együtt. S ezt még nyomatékosította is, miszerint 1983-as írásom az 1943-as harmadik utasok véleményéhez hasonlóan magának a szocialista eszmének a tagadása, azaz a „személyi kultusz idején bekövetkezett torzulásokkal azonosított szocializmus elutasítása, másfelől szovjetellenesség”. Ennek bizonyítékául a következőket idézte tőlem: „a majdani béke Európája még ismeretlen. Annyi azonban tudható: két befolyási övezet alakul ki, s nagy a valószínűsége, hogy Magyarország a Szovjetunióéba kerül. A magyarság jövőjét faggató vitában tehát nagy szerepet kell kapnia az új nemzetközi környezethez alkalmazkodás kérdésének is.” S a várható események leírásán felháborodott Darvasi így kiáltott fel: „Ez nem 1943 Szárszó, hanem Salamon Konrád a *Forrásban* 1983-ban.” Majd bírálatát azzal zárta, hogy tanulmányom „az osztálypolitikát a nemzeti politikával szembe állító, az osztályszerkezet megváltoztatásával létrejött szocialista nemzeti egységet megkérdőjelező nézeteknek ad hangot”. Tanulmányom lényegét tehát Darvasi István is megértette. Annak a megállapítása viszont, hogy én Magyarországot a szovjet befolyási övezet részeként említettem, súlyos vétségnek bizonyult, különösen egy tanár részéről.

Az idézettek megjelente után munkahelyem, az ELTE Tanárképző Főiskolai Karának főigazgatója, Benczédi József döbbenetesen hajtogatta: Ha az ország első történésének (Ránkinak) ez a véleménye, akkor ez súlyos dolog, tehát felmerült a munkahelyemről való elbocsátás kérdése is. Az elrendelt külön vizsgálat során a főigazgató elnökletével összeült testület előtt kellett számot adnom kifogásolt írásom egyes kitételeiről. Tanszékvezetőm, Eperjessy Géza mindent elkövetett annak érdekében, hogy az elbocsátásomat megakadályozza. Ő szólalt fel elsőként, részletesen bizonyítva, hogy írásomban semmiféle politikailag helytelen megállapítás nincs. A főiskola párttitkárnője viszont a sajtóban megjelent bírálatokra hivatkozva azzal érvelt, hogy aki ilyeneket ír, az nyilván ilyeneket is mond az előadásain. Ez kétségtelenül logikus megállapítás volt, de akkor az állásomat veszélyeztette. A meghívott vezető oktatók közül többen is azzal bújtak ki a véleményalkotás kötelezettsége alól, hogy a bírált cikk alapján

nehéz megállapítani, mit írtam én és mit Németh László. S ezt az elég átlátszó kifogást a többség is gyorsan elfogadta, hogy minél előbb túl legyenek e nem szeretem feladaton. Kollégáim ez ügyes elhatárolódása következtében a számonkérés gyorsan befejeződött. Mivel fentről sem érkezett újabb utasítás, így érdemi ellenintézkedés sem történt. Állásomat tehát megtarthattam, de főiskolai tanári kinevezésemet, ami már megilletett volna, továbbra sem kaptam meg. Jellemző akkori helyzetemre, hogy kutatói munkámmal elértem a tudományok kandidátusa fokozatot, amelynek birtokosa docens, sőt főiskolai tanár is lehetett, én pedig továbbra is adjunktus maradtam.

Ma már könnyű felelgetni a munkahelyről való elbocsátásokat, s az olvasó egy legyintéssel napirendre tér e talán nem is létező fenyegetettség felett. Megfelelkezve arról, hogy volt elbocsátás. 1971-ben engem is kirúgtak az Eötvös Egyetemről. Igaz, találtam újabb állást, de mindez nemcsak szakmai és tudományos előrelépésem hátráltatta jelentősen, de az izgalmak szívritmuszavart váltottak ki nálam. Az új állás lehetősége ugyanis nem volt eleve biztosított, annál is inkább, mert mint „elbocsátottat”, gyanakodva fogadtak. Mindeközben gyakran jutott eszembe, hogy van két kislányom is, akikről gondoskodnom kell, annál is inkább, mert ők nem tehetnek róla, hogy én vagyok az apjuk. Az újabb bonyodalmak idején annyira fenyegetve éreztem magam, hogy egy közlekedési vállalatnál dolgozó szomszédomnál érdeklődtem arról, minként és hol lehet az autóvezetői jogosítványom mellé buszvezetői jogsit szerezni, majd a munkaerőhiánnyal küzdő, de viszonylag jól fizető fővárosi közlekedési vállalatnál elhelyezkedni. Szerencsémre e pályamódosításra 1983–84-ben nem kényszerültem rá.

Nagy vihart kavart tanulmányom időközben eljutott az akkor New Yorkban élő Püski Sándorhoz is, aki elismerését azzal fejezte ki, hogy meghívott egy amerikai előadó körútra. A magyar hatóságok pedig megadták a kiutazási engedélyt, mert biztosak lehettek abban, hogy feleségemhez, gyermekeimhez hazajövök. Így 1984 nyarán bő két hónapot töltöttem az Egyesült Államokban és Kanadában, ahol megismerkedhettem Gombos Gyulával, Horváth János kisgazda politikussal, Hőgye Mihállyal, Vatai Lászlóval s az amerikai magyarság több neves képviselőjével. Vendégül látott a már korábbi magyarországi látogatása alkalmával megismert Boros Lajos is. Ez volt életem azon ritka esete, amikor a jó munka elnyerte jutalmát.

Az amerikai magyarokkal találkozáskor személyesen is tapasztalhattam, hogy az emigráció – sok egyéb mellett – hatalmas veszteséget jelent a magyarság számára, mert a nemzet pusztulásának egyik szerencsétlen útja. A kivándoroltak ugyan tartják a magyarságukat, de leszármazottaik előbb-utóbb beolvadnak a többségi társadalmakba. Van-e remény csökkenteni a hazájukat elhagyók számát? Miért nem kapnak teret a tehetségek, hogy itthon bontakoztassák ki képességeiket? S ami még elszomorított, de érthető: az emigrációs magyarok nehezen tudták megkülönböztetni a magyarországi kommunista rendszertől a hazai magyarságot. Az anyaországgal való kapcsolat javítását

ugyan szükségesnek tartották, de szinte minden otthonról jöttet gyanakodva fogadtak, s nem egyszer adtak tanácsokat, hogy otthon miként kellene határozottabban fellépni a rendszer ellen. Ez esetben néha javasoltam, jöjjenek haza, és mutassanak példát.

Ugyanakkor az is megfigyelhető volt, hogy mindenki annak a magyarországi rendszernek, helyzetnek a visszaállításáról álmodozott, amelynek a felszámolása miatt eljött otthonról. Volt, aki hosszan magyarázta, hogy ki lenne jó magyar királynak, de a legmeghökkenőbb egy művelt orvos fejtegetése volt, aki azzal kezdte az ismerkedést, hogy láttam-e már nagy nyilast. Én még kicsit sem – válaszoltam. Erre így folytatta: Akkor nézz meg engem, és hosszasan magyarázni kezdte, hogy a történelem miként fogja rehabilitálni a nyilasokat és „Feri bácsit”, azaz Szálasi Ferencet. Itt közbeszóltam, hogy a meggyilkolt, Dunába lőtt emberek tragédiáját nehéz lesz elfogadhatóvá tenni, de erre is megvolt a válasza: Azok nem mi voltunk. A háború végén már annyira felbomlott a rend, hogy a gyilkoló csőcseléket, amelyik a nyilas kormány megalakulása után is folytatta tevékenységét, nem lehetett gyorsan megfékezni, így ez az ő rövid kormányzatuk végéig nem is sikerülhetett. E múltban ragadt emberek különös gyanakvással figyelték az emigráció és a hazai magyarság kapcsolatának kibővítésén munkálkodókat, így ez utóbbiak közt akadt olyan is, aki az addig kapott bírálatok miatt, nem mert velem találkozni.

Amerikai élményeimmel hazatérve folytattam oktatói és kutatói tevékenységemet, s bekapcsolódtam a megélénkülő szervezkedésekbe. Részt vettem a Szárszói Baráti Kör munkájában, majd 1987 szeptemberében az első lakiteleki tanácskozáson, ahol arra hívtam fel a figyelmet, hogy már a népi mozgalom is a három legfontosabb politikai feladatnak: a nemzeti gondolat, a demokratikus szabadságjogok és a szociális igazságosság megvalósítását tartotta. Egy magyar demokrata fórum tehát csak ezeken az alapelveken működhet. 1988-ra megírtam a népi-falukutató mozgalom 1938–1944 közti történetét, amely 1989-ben jelent meg *A harmadik út kísérlete* címmel, érdemi figyelmet azonban nem keltett. A kommunista rendszer 1989-es bukása hatalmas örömmel és túlzott reményekkel töltött el. Megszűnt politikai megbélyegzettségem, így megkaptam főiskolai tanári kinevezésemet, sőt tiszteletre méltó elődöm, Eperjessy Géza nyugdíjba vonulása után tanszékvezető lettem.

Politikai tisztséget 1989 után sem vállaltam, mindenekelőtt a tudományos munkához való ragaszkodás, illetve a taktikai érzékenység és készség hiánya miatt. Ugyanakkor több kiadói felkérést kaptam, tehát írtam néhány történelemmel foglalkozó könyvet. Két kötetben tekintetem át a magyar történelem 1914–1990, illetve az 1990–2009 közti időszakát. Egy kétszázötven oldalas könyvben írtam meg részletesebben hazánk 1918–1920 közti tragikus történelmét, s külön kötetekben az 1918-as őszirozsás forradalomnak, majd a világ első győztes antikommunista forradalmának, 1956-nak a történetét. Még nem szokás e két magyar „októberi” forradalmat együtt említeni, pedig a 20. századi magyarság számára ezek nyithattak volna utat egy korszerű, parlamentáris demokrácia

megteremtésére. Az első lehetőséget a kommunisták 1919-es proletárdiktatúrája, majd a fehérterror által hatalomra segített ellenforradalmi restaurációs rendszer semmisítette meg, a másodikat pedig az 1956-os szovjet beavatkozás által visszaerősített kommunista diktatúra számolta fel. A fehér majd a vörös ellenforradalmi rendszerek csírájukban fojtották el annak lehetőségét, hogy hazánkban a nemzeti gondolat alapján álló, szociálisan érzékeny, demokratikus rendszerek alakuljanak ki, egy korszerű, emberséges és sikeres magyar társadalmat teremtve.

1989–90-ben a Magyar Néppárt alapító tagjaként arra törekedtem, hogy a közeledő választásokon a Néppárt és a Magyar Demokrata Fórum együtt induljon. Nem értettem ugyanis egyet a Néppárt megalakításával sem, de miután nem tudtam megakadályozni, igyekeztem e két hasonló párt együttműködését minél szorosabbá tenni. Azonban ez a törekvésem is kudarcot vallott, mert a Néppárt élén álló egy-két volt népfrontos vezető abban reménykedett, hogy a közelgő választáson néppárti tisztségükből bekerülhetnek az új országgyűlésbe. Tervük azonban kudarcot vallott, s a Néppárt a választáson megsemmisítő vereséget szenvedett. Én ekkor már a Magyar Demokrata Fórum XI. kerületi szervezetében folytattam tevékenységemet, ám mivel az országgyűlési választáson a kerületi listán indítottak, így nem kerültem be a parlamentbe. Feladatomban továbbra is a demokrata fórummal való minél szorosabb együttműködést tekintettem, de a néppárti vezetők ellenállása miatt ez továbbra sem sikerült. Igazamat sajnos az idő gyorsan bizonyította, a Néppárt teljesen visszatorzult és jelentéktelenné vált.

Az 1990-es évek elején a demokrata fórum XI. kerületi szervezetében tevékenykedtem, együttműködve a kerület MDF-es vezetésével. Ezen kívül 1991 és 1993 között az MDF országos választmányának tagja és az azt irányító nyolc ügyvivő egyike voltam. Fő feladatomban a kormányon levő Magyar Demokrata Fórum politikájának támogatását tartottam, annak megértését, hogy a kormányzati helyzetbe került MDF miatt kényszerül kompromisszumokra, s a hatalomváltás előtt meghirdetett célokat miért nem valósítja meg huszáros rohamokkal. A kommunisták bukása után csődhelyzetet örökölt kormány ugyanis nem csinálhatott csodát. Ahogy Antall József miniszterelnök mondta: Minden igény jogos, de nem lehet egyik napról a másikra kielégíteni. Ezt azonban több választmányi tag is nehezen vette tudomásul, így e belső elégedetlenkedést is állandóan csillapítani kellett. Antall Józsefnek azonban volt akkora tekintélye, hogy a választmányi üléseken tartott tájékoztatóival a lehangosabbakat is le tudta csendesíteni, s eligazító válaszai után a választmányi ülések is nyugodtabban és szakszerűbben folytak. Korai halála tehát minden szempontból pótolhatatlan veszteség volt.

A választmányi feladatának tekintette, hogy segítse a kormányzati munkát. Ennek érdekében hívtunk meg alkalmanként egy-egy minisztert, akiknek beszámolóit azonban legtöbb esetben nem szakmai vita, hanem a választókkal való találkozásokhoz hasonló panaszáradat és kívánság-felsorolás követte.

Ennek is volt némi haszna, de a kormányzati munka érdemi támogatását nem sikerült megvalósítani. 1993 elején lejárt a választmány megbízatása, én pedig az új választáson – a belső ellentétek veszekedéssé válása miatt is – nem jelöltettem magamat, s ezzel MDF-es tevékenységem véget is ért. Szomorú és szerencsétlen fejleménynek tartottam, hogy Csurka István és társai nem voltak hajlandók szót érteni az Antall vezette centrummal. A kiváló író, Csurka képtelen volt megérteni, hogy amit íróként leírhat és elmondhat, azt politikusként, az MDF alelnökeként nem teheti meg. Vannak ugyanis olyan helyzetek, amelyekben a politikusnak taktikázni kell, tehát az igazságot, annak győzelme érdekében, látszólag el kell hallgatni, sőt néha „mellébeszéléssel” eltakarni. Ez nem rokonszenves megoldás, de kényszerű, mert a nagyon sokféle választói érdeket nem lehet egyszerre kielégíteni. Ráadásul a politikai ellenzék miatt is rejtőzködni kell, mert nyílt kártyákkal játszva kiszolgáltatottá és sikertelenné lehet válni. Ez ugyan elméletben elfogadhatónak látszott, de a gyakorlatban nagyon nehéz volt tudomásul venni.

Miután megszűnt politikai elfoglaltságom, 1993 elején sokak felkérésére vállaltam, hogy megírom a 20. század egyetemes és magyar történetét bemutató középiskolai tankönyvet, ami 1994-ben jelent meg. Ez volt a korszakkal foglalkozó első nem marxista tankönyv, amely nem a marxizmus-leninizmus szemléiben tárgyalta az 1914 utáni magyar és egyetemes történelmet. Mivel más szerzők nem vállalkoztak e politikailag is kényesnek tartott tankönyvírói feladat elvégzésére, így én láttam neki e hálátlannak tartott feladatnak. A célom az volt, hogy a korszak véres társadalmi-politikai változásainak történetét lehetőleg úgy írjam meg, hogy az a különböző felfogásúak számára is elfogadható legyen. Más, hasonló szellemiségű tankönyv nem lévén, az én két változatban is megírt tankönyvem gyorsan elterjedt, s egyben megkönnyítette a tankönyvírók munkáját, akiknek ezt követően csupán az én adatokban, tényekben bővelkedő könyveimet kellett kisebb terjedelmű és más szerkezetű tankönyvekké átalakítani. E tankönyvírók sikerének következtében az én könyveim tíz év után ki is kerültek az oktatásból és az emlékezetből is.

Közben folytattam a népi mozgalom 1944 és 1987 közti történetének a feldolgozását, amit az akadémiai doktori értekezés igényével írtam. A munka megfelelt a Tudományos Minősítő Bizottság és a szakma elvárásainak, s 2002-re kitérítették a nyilvános védés időpontját. Ugyanez évben a disszertációm kéziratát is meg tudtam jelentetni, a sikeres védést követően pedig 2003-ban megkaptam a Magyar Tudományos Akadémia doktora fokozatot. Mindeközben folyamatosan tanítottam az ELTE Tanárképző Főiskolai Karán, ahonnan 2005-ben mentem nyugdíjba. Kutatói munkámat természetesen folytattam, s a folyóiratokban közölt tanulmányaim 2011-ben, illetve 2017-ben kötetekbe rendezve is megjelentek.

Időközben lányaink felnövekedtek, diplomát szereztek, férjhez mentek, s azóta is első házasságaikban élnek, három, illetve négy unokával ajándékozva meg bennünket. Mindez nagy öröm volt a számunkra, de a sors közbeszólt. Feleségem

nagyon boldog házasságunk 47. évében, 2014-ben meghalt. Így csak egyedül örülhettem a közelmúltban megszületett első dédunokánknak. Egyedül maradvá igyekeztem a munkába temetkezni, aminek eredményeként több tanulmányom és könyvem jelent meg, legutóbb 2021-ben a *Kovács Imre forradalma* című életrajzkötetem, 2022-ben pedig *Nemzeti torzsalkodás vagy magyar jövő?* című harmadik tanulmánykötetem, amely tényekre alapozott válaszokat ad az olvasóknak 20. századi történelmünk vitás kérdéseivel kapcsolatban.

Könyveim, tanulmányaim legtöbb témáját azért választottam, mert felháborítottak a pártállami korszak „hivatalos” hazugságai, amelyeket a népi írókról és mozgalmukról terjesztettek. A kommunizmus 1989-es bukása után pedig azt kellett döbbenet tapasztalnom, hogy a nemzeti oldalon az őszirózsás forradalommal és az első Magyar Köztársasággal kapcsolatban miként újítják fel az 1920-as évek ellenforradalmi propagandája által kiagyalt rágalmakat. Ezekkel szálltam vitába a Károlyi Mihály és Jászi Oszkár vezette demokratikus kísérletről „harag és elfogultság nélkül” írt könyvemmel. Az igazságtalanságot ugyanis soha nem tudtam elfogadni, és ragaszkodtam a tények alapján megfogalmazható igazság megírásához. Véleményem tehát mindig különbözött a hatalmon levő politikai irányzatok egyoldalú felfogásától, annál is inkább, mert igyekeztem megfelelni a Tinódi Sebestyén által már 1554-ben megfogalmazott követelménynek: „sem adományért, sem barátságért, sem félelemért hamisat le nem írtam, – az mi keveset írtam, igazat írtam.” Történelmi pályám tehát nem lehetett sikeres, így a közelmúltig, 81 éves koromig semmiféle kitüntetést, „hivatalos” elismerést nem kaptam. Szomorúbb azonban, hogy könyveim nem keltettek figyelmet, s ez utóbbi kettőt sem vették észre. Ennek ellenére állítom, hogy az általam feldolgozott témák iránt érdeklődők bizalommal és haszonnal olvashatnák tényekre alapozott könyveimet, tanulmányaimat. 2023 márciusában – nagy meglepetésemre – kitüntettek a Magyar Érdemrend Lovagkeresztjével, amit megkésetten is köszönettel fogadtam. Hivatalos elismerést tehát kaptam, a kritikusok és az olvasók azonban továbbra is alig vesznek észre.